

آلودگی‌های دریایی خشکی محور و اسناد منطقه‌ای (رویکرد پروتکل ۲۰۱۲ مسکو)

رقیه علی پورعلیایی^۱ علی مشهدی^۲

چکیده

آلودگی‌های ناشی از فعالیت‌های مستقر در خشکی درصد عمده‌ای از آلودگی‌های دریایی را به خود اختصاص داده‌اند. منابع مختلف آلودگی، مانند جریان رودخانه، فاضلاب صنعتی و شهری و ... از آن جمله است. فعالیت‌های اقتصادی و توسعه‌ای برای جلوگیری از فقر و رسیدن به سیاست‌های توسعه‌ای و ...، موجبات آلودگی‌های شدید، خصوصاً ناشی از خشکی یا هوا را فراهم کرده است. با این وجود، اسناد به‌طور کلی به این موضوع حساس و پرمخاطره پرداخته‌اند. شاید به جهت این که آلودگی‌های خشکی محور بی‌واسطه به حاکمیت دولت‌ها بازمی‌گردند! چرا که این مسئله نیز مانند اقتصاد مقوله و مسئله حاکمیتی است. اسناد منطقه‌ای محافظت از دریاهای منطقه‌ای با افزایش آلودگی دریاهای و تهدید محیط‌زیست دریایی و کشورهای مجاور، به وجود آمد. سوال مطرح در این باره این که، آیا دولت یا دولت‌های مجاور دریاهای تعهدات مشخصی را بر اساس قوانین بین‌المللی پذیرفته‌اند؟ وجود اسناد منطقه‌ای محافظت از دریاهای چقدر در ارزیابی خسارات و آثار آلودگی زمین محور و جلوگیری از آن نقش دارند؟ این پژوهش در راستای پاسخ به سوالات مطرح، به دنبال رهیافتی یکپارچه، متمرکز و کاربردی است. امید که برای دولت‌های متعاقد و ساکنین حوزه دریاهای منطقه‌ای مفید به فایده گردد.

واژگان کلیدی: آلودگی ناشی از منابع و فعالیت‌های مستقر در خشکی، اسناد منطقه‌ای، دریاهای منطقه‌ای، دولت‌های متعاقد

الف- مقدمه

آلودگی‌های ناشی از فعالیت‌های مستقر در خشکی درصد عمده‌ای از آلودگی‌های دریایی را به خود اختصاص داده‌اند. منابع مختلف آلودگی، مانند جریان رودخانه، فاضلاب صنعتی و شهری و ... از آن جمله است. فعالیت‌های اقتصادی و توسعه‌ای برای جلوگیری از فقر و رسیدن به سیاست‌های توسعه‌ای و ...، موجبات آلودگی‌های شدید، خصوصاً ناشی از خشکی یا هوا را فراهم کرده است. لازم به ذکر است نیاز انسان به محیط‌زیست سالم و به تبع آن حق داشتن محیط‌زیست سالم، بهره‌وری از حیات و آنچه در آن است از سه مفهوم ارزش، منفعت، نیاز و حتی در یک کلام، حق مسلم وی منتزع می‌گردد. گفته می‌شود حق، آن چه ثبوت یافته و نیاز به اثبات ندارد و فی نفسه و بالذات، ارزشمند و قابل احترام است. مفاهیمی چون حق بر توسعه، حق بر صلح، حق بر محیط‌زیست سالم از حقوق نسل سوم بشری و در حلقه حقوق همبستگی جای می‌گیرند؛ این‌ها خود از مؤلفه‌های زیست‌جمعی سالم هستند، به همین منظور و نیز به جهت مقابله با آلودگی‌های زیست‌محیطی، تعهد به همکاری جمعی ضرورت وجودی خود را بیش از پیش نشان می‌دهد. بهره‌برداری از منابع طبیعی، اصلی غیرقابل انکار هست و تلاش به رسیدن به توسعه، به عنوان حق؛ همکاری و عمل به تعهدات مورد توافق دول مجاور خزر، برای تضمین عدالت بین دو نسلی و دستیابی به توسعه پایدار به عنوان یک حق و نیز ضرورت، لازم می‌نماید. لیکن این حق، مانعی برای حفاظت از دریای خزر باز نمی‌دارد. پنج دولت ساحلی با اندراج قواعدی در پروتکل مسکو ۲۰۱۲ در راستای حفاظت از دریای خزر در برابر آلودگی ناشی از زمین، تعهد جمعی خود را اعلام نمودند. آلودگی‌های محیط‌زیست دریایی، ناشی از فعالیت‌های خشکی محور، واقعیتی تلخ و فاجعه‌ای زیست‌محیطی است و تنها راه برون‌رفت آن، همکاری همه‌جانبه دولت‌های مجاور در این

خصوص است. دریاها و اقیانوس ها به عنوان منبع عمده و غنی غذایی انسان به شماره می روند بنابراین جمعیت پرشماری را در خود (جانداران و گیاهان) و در کرانه خود جای داده اند.

آلودگی محیط زیست مناطق دریایی چه به جهت آسیب به ذات طبیعت و جانداران و چه به علت ضربه به حیات انسان، در هر حال چالش و اقدام جدی و اجرای کامل بازیگران اصلی جامعه بین المللی (دولت ها) را می طلبد. "گرچه آلودگی به وسیله منابع مستقر در خشکی مهم ترین منبع آلودگی دریایی است، ولی حداقل اقدامات حقوقی بین المللی در این زمینه صورت گرفته است (چرچیل، ۱۳۸۷: ۴۳۱). در کنار آلودگی خشکی محور، آلودگی ناشی یا از طریق جو سخن به میان آورده می شود. "شاید به جرات بتوان گفت که مسئله آلودگی هوا اولین نوع آلودگی است که بشر آن را به طور ملموس درک نموده است. سوزاندن سوخت های فسیلی باعث انتشار دی اکسید سولفور و اکسیدهای نیتروژن در جو زمین می شود (شاه، ۱۳۹۰: ۵۷). مواد انتشار یافته در جو در اثر فعل و انفعالات شیمیایی به ترکیبات اسیدی تبدیل گشته و بعد از جابجایی به کمک عوامل طبیعی، به همراه باران و برف و یا در قالب ذره های جامد بر سطح زمین فرو می ریزند. این اسیدها باعث نابودی موجودات زنده در دریاچه ها و رودها ورود خسارت به خاک و جنگل ها می گردند (شاه، ۱۳۹۰: ۵۷). در این مقال، چند موضوع در چند بخش مورد بررسی قرار می گیرد. بخش اول: مفاهیم و کلیات: مفهوم کلبداوژه هایی که لازم می نمود و مبانی و پیش زمینه ... شامل می شود. در بخش دوم: ۲. اسناد منطقه ای که در زمینه حفاظت از دریاها در مقابل آلودگی از نوع زمین محور مورد ملاحظه و بررسی قرار گرفت. و سپس از مباحث نتیجه گیری به عمل آمده است.

ب- پرسش های پژوهش

سوال اصلی: آیا دولت یا دولت های مجاور دریاها تعهدات مشخصی را بر اساس قوانین بین المللی پذیرفته اند؟

سوالات فرعی:

- وجود اسناد منطقه ای حفاظت از دریاها چقدر در ارزیابی خسارات و آثار آلودگی زمین محور و جلوگیری از آن نقش دارند؟

- چرا دول حاشیه خزر به انعقاد پروتکل مسکو ۲۰۱۲ دست یازیدند؟

ج- فرضیه

- به نظر می رسد دولت های حاشیه خزر در مقابله با آلودگی ناشی از فعالیت های مستقر در خشکی تعهد مشخص را در چارچوب پروتکل مسکو پذیرفته اند.

- وجود اسناد منطقه ای و اجرای صحیح آن در سطح ملی و منطقه ای توسط دول متعاقد در حفظ حیات و محیط زیست دریای خزر از آلودگی های دریایی ناشی از زمین بسیار مطلوب ارزیابی می شود. در این زمینه همکاری موافق و مجاهدانه بین دولتهای حاشیه دریای خزر را می طلبد و صرف امضا و تصویب کنوانسیون، کافی نیست. اجرای بند به بند تعهدات در این زمینه از سوی هر یک از دول متعاقد لازم دیده اند.

- دول حاشیه دریای خزر با دیدن اوضاع وخیم محیط زیست دریا، در پی اجرای صحیح کنوانسیون تهران ۲۰۰۳ راجع به حفاظت از محیط زیست دریای خزر، پروتکل هایی را، از جمله پروتکل مسکو ۲۰۱۲ راجع به مقابله با آلودگی های مستقر در خشکی دریای خزر اقدام به انعقاد نمودند.

د- هدف و ضرورت انجام تحقیق

در جامعه بین المللی، خصوصا در امر محیط زیست و منابع طبیعی، می بایست دولت ها و سازمان های بین المللی، به صورت جمعی حرکت نمایند و در باب همکاری، مشارکت آنچمن ها و نهادهای مردمی و تک تک افراد جامعه، مطلوب و حتی تکلیف دانسته شده است. به دلیل احساس لزوم حفظ سلامت محیط زیست دریایی دریای خزر از آلودگی های برآیند عملیات و فعالیت های مستقر در خشکی، چالش و تحقیق در این موضوع فاجعه بار، بسیار ضروری می نمود.

۵- اهداف و کاربردهای تحقیق

یک تحقیق بنیادی و هم کاربردی به جهت دسترسی پژوهشگران و محققان، به منبعی خاص در موضوع فعالیت‌های خشکی محور (با محوریت پروتکل ۲۰۱۲ مسکو) که سبب آلودگی در درجات متفاوت به علت اثرات تخریبی و آسیب‌زایی آلاینده‌ها با منشأ بیرونی است و دیگر اینکه خلائی در موضوع مذکور، در میان منابع مشاهده گردید و سه دیگر، کار پژوهشی مورد نظر، هر چند کوچک گره‌گشایی نماید، یا اینکه به‌عنوان راهکاری روشن کمک‌کننده باشد.

د- روش تحقیق

روش پژوهش مبتنی بر روش توصیفی - تحلیلی با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و منابع روز در دسترس است.

ر- پیشینه تحقیق

در این رابطه هیچ تحقیق، پژوهشی صورت نگرفته است و به‌صورت پراکنده و در محتوای منابع داخلی و خارجی می‌توان یک‌دو بندی یافت. اثری به آن صورت مطلق و خاص در این زمینه، موجود نیست.

۱. مفاهیم و کلیات

۱-۱. آلودگی دریایی

آلودگی دریایی در سال ۱۹۶۹ از طرف کمیسیون اقیانوس‌شناسی یونسکو چنین تعریف گردیده است: آلودگی دریاها به مفهوم داخل کردن مستقیم یا غیرمستقیم مواد یا انرژی به محیط‌زیست دریایی به وسیله انسان که دارای اثرات زیان‌بخشی برای منابع زنده و خطری برای سلامت انسان باشد و در فعالیت‌های دریایی از جمله ماهی‌گیری ایجاد مانع کند و به کیفیت آب دریا از لحاظ استفاده از آن و کاهش مطبوعیت آن لطمه بزند. به‌موجب بند ۴ ماده ۱ کنوانسیون حقوق دریاهای ۱۹۸۲، آلودگی بدین‌نحو تعریف شده است: « آلودگی دریا، وارد نمودن مستقیم یا غیرمستقیم مواد یا انرژی به وسیله بشر در دریا از جمله در مصب رودها، هنگامی که این عمل دارای آثار زیان‌بار از قبیل ایجاد خسارات به منابع بیولوژیک و گیاهی و جانوری دریا را از جمله صید و دیگر استفاده‌های مشروع دریا را منحل می‌نماید، کیفیت آب را از نظر استفاده کاهش می‌دهد».

محیط‌زیست دریایی شامل اقیانوس‌ها، دریاها، بستر عمیق دریاها و مناطق دریایی تحت صلاحیت ملی از قبیل فلات قاره، مناطق آنحصاری - اقتصادی، مناطق ماهیگیری، مناطق با کارکردی دیگر، آب‌های مجمع‌الجزایری و آب‌های سرزمینی است. تخریب محیط‌زیست دریایی از منابع گوناگون ناشی می‌شود. منابع مستقر در خشکی بیش از ۷۰ درصد آلودگی دریایی را دربرمی‌گیرند (کیس و دیگران، ۱۳۸۶: ۳۴۴). روند روبه‌رشد خسارات ناشی از فعالیت‌های اقتصادی و سرمایه‌گذاری ساحلی و دیگر منابع و فعالیت‌های مستقر در خشکی، زمینه‌ساز ورود کارشناسان و متخصصین امر برای آسیب‌شناسی و شناسایی نقاط تهدید حیات این اکوسیستم طبیعی و اتخاذ تصمیمات سودمند از سوی دولت‌های ساحلی شد. تشدید خطرات و سرازیری سموم و فضولات رودخانه‌ها، آب داغ پالایشگاه‌های اتمی، لوله‌های انتقال سوخت پالایشگاه نزدیک ساحل که در اثر پوسیدگی و ساییدگی و عواملی از این دست نکته آغاز مذاکرات و رسیدن به انعقاد و تصویب کنوانسیون تهران ۲۰۰۳، راجع به حفاظت از محیط‌زیست دریای خزر بود. به‌دنبال آن تصمیم‌گیری برای اندکی خروج از بحران، پروتکل الحاقی مسکو ۲۰۱۲ راجع به مقابله با آلودگی‌های مستقر در خشکی پدید آورد.

"اولین کنفرانس سازمان ملل، رژیم جامعی در زمینه جلوگیری از آلودگی و حفظ محیط‌زیست دریایی پدید نیاورد، ولی برخی مقررات کلی مربوط به تعهدات دولت‌ها در این خصوص به تصویب رسید (لویی و دیگران، ۱۳۹۰)

۲-۱. آلودگی دریایی ناشی از فعالیت‌های مستقر در خشکی

آلودگی ناشی از منابع مستقر در خشکی، اعم از اینکه مستقیماً دفع شوند یا توسط رودخانه‌ها به آب اقیانوس‌ها بریزند؛ آلودگی مستقر در خشکی به آلودگی مناطق دریایی تعریف می‌شود، که در اثر تخلیه از تاسیسات ساحلی یا آلودگی سرازیر شده از دیگر منابع مستقر در زمین یا سازه‌های مصنوعی ایجاد می‌شود؛ این تعریف همچنین شامل انتقال آلودگی مستقر در خشکی به‌ویژه در مناطق پر سکنه و همچنین در مناطقی که فصل رونق گردشگری جمعیتشان افزایش می‌یابد، شدید است. در واقع یکی از راه‌های عمده آلودگی و خسارات شدید به محیط‌زیست دریایی، گردشگری و پدیده توریسم است (شلتون و دیگران، ۱۳۸۹: ۱۶۲). آلودگی ناشی از منابع مستقر در خشکی به‌ویژه تاسیسات ساحلی یا تاسیسات ساخت بشر یا آلودگی حاصل از هر منبعی که منشأ آن در زمین است و نیز آلودگی حمل شده از طریق رودخانه به دریا، می‌تواند به‌عنوان آلودگی مناطق دریایی محسوب شود. آلودگی دریای خزر یکی از مشکلات عمده دریای خزر بوده که توجه کشورهای اطراف را بخود جلب کرده است. دریای خزر مستقیم یا از طریق هشتاد رودخانه فصولات و پسماندهای صنعتی و فصولات ناشی از فعالیت‌های ساکنین کشورهای اطراف دریافت می‌کند (Moore & athears, 32:1754). "منابع آلودگی مستقر در خشکی و جو، منبعی بسیار مهم و مسئول حدود سه چهارم از آلودگی دریایی است و اثر آن وارد شدن مواد آلوده‌کننده مستقر در خشکی به دریا است. این آلودگی شامل فاضلاب و پسماندهای صنعتی که مستقیماً یا به‌وسیله رودخانه وارد آب می‌شوند؛ آب‌های گرم نیروگاه‌های برق که برخی از آن‌ها اتمی هستند، آبی که برای خنک کردن نیروگاه‌ها به کار می‌رود، به صورت گرم از آن‌ها خارج و باعث صدمه زدن به موجودات زنده و محیط‌زیست اطراف آن‌ها می‌شود. مواد شیمیایی مورد مصرف به‌عنوان کود شیمیایی نزدیکی سواحل؛ خروج مواد آلوده از وسایل نقلیه به هوا که به صورت ذرات پودر (اسپری) پخش می‌شود و همگی در نهایت به دریا می‌ریزند (چرچیل و لو، ۱۳۸۷).

۳-۱. منابع آلودگی دریایی خشکی محور

آلودگی دریایی می‌تواند منشاهای متفاوتی داشته باشد که از بین آن‌ها می‌توان به عملیات کشتیرانی^۴، دفع پسماند در دریا، فعالیت بستر دریا و آلودگی‌هایی که بر زمین تولید شده و وارد دریا می‌گردند، اشاره نمود (شاو، ۱۳۹۰: ۱۰۳). قوانین مربوط به آلودگی معمولاً بر اساس منابع شناسایی شده‌ای که تولیدکننده آلودگی دریایی (به لحاظ توده) به این‌گونه است: منابع زمین محور ۸۲٪، کشتی محور ۹٪، تخلیه زباله در دریا ۸٪، فعالیت نزدیک ساحل ۱٪ (کیس و دیگران، ۱۳۸۶: ۴۰۳). آلاینده‌ها شامل: ۱- آلاینده‌های شیمیایی و صنعتی، ۲- هیدروکربورها، ۳- فیبرها، ۴- پلاستیک، رسوبات و آلاینده‌های دیگر، ۵- آلودگی‌های شهری - خانگی، ۶- اثرات انتقال و جابجایی انرژی، ۶- هسته‌ای، ۷- آلودگی‌های ناشی از لایروبی.

۱-۴. آلودگی و منابع ناشی از منابع مستقر در خشکی (از منظر پروتکل مسکو ۲۰۱۲)

«آلودگی ناشی از منابع مستقر در خشکی» به معنی آلودگی دریا از همه نوع منابع نقطه‌ای و پراکنده واقع در خشکی است که از طریق آب، از طریق هوا یا به طور مستقیم از ساحل به محیط‌زیست دریایی برسد. و در قسمت (ح) منابع نقطه‌ای را شرح داده است: «منابع نقطه‌ای» به معنی منابع آلودگی مستقر در خشکی است که مواد خروجی از هر نوع مجرای قابل تشخیص، محدود، و مجزا وارد محیط‌زیست می‌گردد که مواردی از قبیل لوله‌ها، خروجی‌های فاضلاب، کانال‌ها، گودال‌ها، تونل‌ها، مجراها یا چاه‌هایی که آلوده‌کننده‌ها از آن‌ها تخلیه می‌شوند یا ممکن است از آن‌ها تخلیه شوند، را شامل می‌شود اما محدود به آن‌ها نمی‌شود. خ - «منابع پراکنده» به معنی منابع آلودگی مستقر در خشکی، غیر از منابع نقطه‌ای، است که مواد از طریق آن‌ها در نتیجه هرزآب‌های زمین، بارندگی، رسوبات جوی، زهکشی، تراوش، یا تغییرات آب‌شناسی یا تخریب زیستگاه‌ها وارد محیط‌زیست می‌شود (پروتکل مسکو ۲۰۱۲: مقدمه). "فهرست آلاینده‌ها و منابع آلودگی خزر در پروتکل، در ذیل ماده ۱۹ پروتکل مسکو و ماده ۲۲ کنوانسیون تهران ۲۰۰۳ ترتیب یافته است.

^۴ Land-based Pollution Resources

^۵ Shipping operations

^۶ -Waste disposal at sea

^۷ -Sea bed activity

^۸ -Pollutants produced on the ground(Land)

بایسته است اضافه گردد؛ آلودگی ناشی یا از طریق جو در کنار آلودگی ناشی منابع مستقر در خشکی جای می گیرند. پیوست ۳ پروتکل مسکو انتقال آلودگی از طریق جو را مورد اشاره قرار می دهد.

۲. مبانی آلودگی های زمین محور

تنوع جغرافیایی مناطق مختلف دریایی جهان و کثرت و گونه گونی منابع آلاینده دریایی، خود باعث پیچیدگی مسئله شده و بر تلاش هایی که جهت استفاده درست و منظم از آب ها و اقیانوس ها صورت گرفته، تأثیر منفی داشته است. با وجود این، وجه دیگر پیشرفت علم و فناوری مبرهن ساختن خطرات استفاده بی رویه از اقیانوس ها و دریاها بوده که از اوایل قرن بیستم تلاش های مختلفی را برای کنترل آلودگی و حمایت از محیط زیست دریایی باعث شده است (ارغیانی، ۱۳۹۴). یکی از دغدغه های مهم و اساسی قرن حاضر، بروز و گسترش آلودگی های مخرب فرامرزی و تخریب قابل توجه محیط زیست جهانی است که همچون میراثی گران بهاست، در حدی که علاوه بر اسناد مختلف درباره شناسایی و حتی مسئولیت بین المللی کشورها در موارد نقض تعهدات زیست محیطی در برابر ورود زیان و انواع آلودگی های بر کشورهای مجاور، مسئله محیط زیست بین المللی به درجه ای از توجه رسیده است که در چارچوب اصل پیشگیری حتی با ضمانت اجرای کیفری، حمایت شده است. با این حال باید اذعان داشت که حمایت کیفری از محیط زیست هنوز بسیار محدود بوده و اساساً در قلمرو اتحادیه اروپا فعلاً لازم الاجراست (موسوی سید فضل الله و دیگران، ۱۳۹۴). مبارزه و تعهد دولت ها به حفاظت از منابع طبیعی و منافع مشترک و حوادث تلخ زیست محیطی همچون فاجعه مینماتای ژاپن و تشدید آلودگی دریایی از راه خشکی، دول مجاور دریاها و اقیانوس ها را به چالش واداشت و کنوانسیون های منطقه ای دریایی مبنای جنبش متحد گونه دولت ها گردید و کنوانسیون تهران ۲۰۰۳ و پروتکل مسکو ۲۰۱۲ حاصل این اتحاد است. اصل استفاده از سرزمین به شرط عدم آسیب به عنوان یک قاعده عرفی شناسایی شده، خود مبنای حقوقی حفاظت دریاها در برابر آلودگی خشکی محور است.

اولین اقدامات منطقه ای برای مقابله با این مشکل گسترده در دریای مدیترانه با تصویب پروتکل در زمینه مقابله با منابع آلودگی در ماه مه ۱۹۸۰ پس از سه سال مذاکرات سخت و دشوار صورت گرفت. در طی دو دهه آینده، این توافق اساسی منجر به موافقت نامه های منطقه ای مشابه در سایر دریاها منطقه شده است. تاسیس کمیسیون های منطقه ای نیز نمود دیگری از همکاری های فراملی دولت ها است (طلایی فرهاد و دیگران، ۱۳۹۳). برنامه کار ۲۱، اهداف و برنامه هایی را پیشنهاد می نماید که کشورها باید تحت آن ها منابع اقیانوس های «خود را برای خود و منفعت ملت هایی که در جوار آن اقیانوس ها واقع شده اند را حفظ کنند (مشهدی، ۱۳۸۸: ج ۱).

۳. ابعاد و اسناد حقوقی منابع آلودگی مستقر در خشکی

دستورالعمل ها و قواعد بسیار کم و ناچیز و در بسیاری موارد عام هستند و در مواقعی اثر کاربردی نداشته اند و گفتنی است که اکثر اسناد و کنوانسیون های بین المللی در زمینه محیط زیست، حقوق نرم به شمار می روند. لیکن همین اسناد موجود و اسناد و معاهدات مشابه قابل تعمیم به بخش آلودگی های زمین محور هستند و بسیار کمک کننده و حتی نجات بخش خواهند بود. "با توجه به اینکه محیط زیست دریایی سالم، شالوده ای برای تمام حیات فراهم می کند، اصول حقوق دریاها حمایت از آلودگی دریایی را مطابق با منابع آن مانند آلودگی ناشی از منابع مستقر در خشکی، آلودگی ناشی از کشتی ها، آلودگی ناشی از دفع مواد زائد، آلودگی ناشی از فعالیت های تحت صلاحیت ملی آلودگی ناشی از فعالیت های منطقه و آلودگی از طریق یا ناشی از جو، تنظیم می کند (تاناکا یوشیفومی، ۱۳۹۵: ۳۹۹).

سیاستمداران و دولتمردان به محیط زیست و منابع طبیعی به عنوان یک کالای می نگرند که زمینه پیشرفت مادی کشورهایشان را فراهم می آورد. این دید مادی گرایانه بهمحیط و منابع طبیعی خود موجبات ممانعت کشورها از پذیرفتن مقررات الزام آور و مؤثر جهت پیشگیری از آلودگی محیط زیست را فراهم می آورد. علاقه شدید برای به دست آوردن منابع طبیعی در دوران استعمار، یکی از مهمترین انگیزه ها برای یافتن مناطق و قلمروهای جدید بود. برابر اصل حاکمیت کشورها بر منابع طبیعی خودشان، هر کشوری نسبت به منابع طبیعی تحت قلمرو خود حق مالکیت و بهره برداری دارد اما باید توجه داشت که این حق کلی و مطلق نیست بلکه توسط اصل مشهور حقوق بین الملل محیط زیستی، یعنی اصل استفاده غیرزیانبار از منابع طبیعی محدود گشته است. برابر اصل یاد شده، هر دولت متعهد است به نحوی عمل کند که فعالیت های انجام شده در سرزمین خود، زیان به دولت دیگری یا جایی که تحت حاکمیت هیچ دولتی نیست وارد نکند. در کنار این اصول بایستی از اصل تعهد به مراقبت نیز یاد کرد که ارتباط نزدیکی با اصل استفاده غیرزیانبار و اصل حسن همجواری دارد. اصل تعهد به

مراقبت بیان می کند کشور مسئول باید چه اقدامات و تدابیری را جهت جلوگیری از ورود خسارت به دیگر کشورها یا مناطق خارج از صلاحیتشان اعمال کنند. این اصل معمولاً در مورد خسارات فرامرزی قابلیت اعمال دارد. بنابر این اصل، کشور منشأ ضرر بایستی اقدامات احتیاط آمیز خود را که شامل قانون گذاری، سیاست گذاری و اقدامات مناسب و ضروری اداری - قضایی و ایجاد سیستم های پایش و اطلاع رسانی به موقع است را به منصفه ظهور برساند. با توجه به مطالب یاد شده، کشورها در استفاده از منابع طبیعی خود یا منابع مشترک نمی توانند آزادانه عمل کنند بلکه تابع محدودیت های هستند، دولت ها از طریق قانون گذاری محیط زیستی در سطح ملی و تاسیس نهادهای محلی که در خصوص این مقررات وضع شده، اقدام به اجرای تعهدات خود می کنند (زمانی و دیگران، ۱۳۹۴: ۳۴).

۱-۳. قواعد عام بین المللی حفاظت از دریاها

سند پایانی اجلاس ریو + ۲۰، در سال ۲۰۱۲ در فصل چهارم گزارش «آینده ای که ما می خواهیم» از کشورهای شرکت کننده خواست تا به ابعاد سه گانه توسعه پایدار یعنی حفاظت از محیط زیست، توسعه اجتماعی و توسعه اقتصادی توجه داشته باشند و از طریق اقدامات سیاسی، نهادهای غیردولتی و اقدامات منطقه و محلی در تحقق این ابعاد سه گانه تلاش ورزند. یکی از عواملی که در ایجاد تعهدات کشورها در جهت پیشگیری از آلودگی دریاها مانع جدی به حساب می آید همین پایدار نبودن توسعه در برخی از کشورهاست، چرا که کشورها برای رشد اقتصادی خود به منابع طبیعی چشم دوخته اند و پذیرفتن قواعد و الزامات توسعه پایدار را زنجیری بر این رشد اقتصادی می بینند و به همین دلیل تمایلی به پذیرفتن قواعد پیشگیری از آلودگی دریایی ندارند، چرا که از دید آنها پذیرش قواعد مؤثر به معنای نبود یا کاهش عدم رشد اقتصادی است و از این رو پذیرفتن مقرراتی که دارای خلأهای حقوقی و اجرایی فراوان باشد بهترین گزینه برای رسیدن به حداکثر رشد اقتصادی است. به بیان دیگر توسعه پایدار از دید این کشورها تنها معنای رشد اقتصادی است و به دو بعد دیگر توسعه پایدار یعنی توسعه اجتماعی و توسعه محیط زیست توجه چندانی ندارند. ضمن آنکه همین توسعه پایدار حداقلی به دلیل انسان محور بودن توسعه از دید کشورها، توانسته حفاظت مناسبی از محیط زیست به عمل آورد (کریمی پور و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۸۸).

کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها، به جنبه های متنوعی از حقوق دریاها و از جمله به حفظ محیط زیست دریایی و همچنین آلاینده های مستقر در خشکی که موضوع این مقاله است، توجه داشته و می تو آن گفت علی رغم کلی بودن مفاد آن و عدم توجه به بسیاری از جزئیات، جامع ترین سند در این وادی است. بند چهارم کنوانسیون عام و جهانی حقوق دریاها ۱۹۸۲ راجع به حفاظت از محیط زیست دریاها در برابر آلودگی هاست. چنانکه در ماده ۱۹۴ بند ۳ کنوانسیون مذکور ضمن توضیح اینکه اقدامات انجام شده مطابق با این قسمت مربوط به همه منابع آلودگی محیط زیست دریاها می باشد، متذکر می شود از جمله این اقدامات به حداقل رساندن آلودگی های ناشی از یا به طریق ریختن زباله، استمرار و تداوم دارند. ماده ۱۹۴ حقوق بین الملل دریاها مصوب مجمع عمومی سازمان ملل متحد، دولت ها را متعهد می کند تا تمامی اقدامات لازم را برای جلوگیری، کاهش و کنترل آلودگی محیط زیست دریایی از هر منبع و اطمینان حاصل کنند که هرگونه آلودگی ناشی از فعالیت های تحت صلاحیت و کنترل آنها، فراتر از مناطقی است که در آنها حقوق حاکم است. همچنین ماده ۲۰۷ از دولت ها خواست تا قوانین و مقررات را برای جلوگیری، کاهش و کنترل آلودگی محیط دریایی از منابع زمینی، از جمله آلودگی به محیط دریایی با استفاده از رودخانه ها، فواره ها، خطوط لوله و سازه های خروجی، به تصویب برسانند. حساب قوانین، استانداردها و شیوه ها و رویه های توصیه شده بین المللی مورد قبول قرار گرفته است. دولت ها باید تلاش کنند تا سیاست های خود را در سطح منطقه ای مناسب هماهنگ کنند^۹.

کنفرانس سازمان ملل متحد درباره محیط زیست و توسعه از سوم تا چهاردهم ژوئن ۱۹۹۲ در ریودوژانیرو برگزار شد. با پذیرش وحدت و یکپارچگی و تأثیرات متقابل طبیعت کره زمین - وطن ما - اعلام می دارد: « انسان ها موضوع اصلی هرگونه توسعه هستند. برخورداری از سلامت و توانایی های جسمی و روحی جزو حقوق انسان ها در انطباق با طبیعت است.» به منظور حفظ و حراست از محیط زیست، کشورها مجازند آن گونه درآمدهایی را کسب کنند و سیاست های توسعه ای را اعمال نمایند که هم با ضوابط سازمان ملل و اصول حقوقی پذیرفته شده بین المللی منطبق بوده و هم عادلانه و تحت کنترل باشد به طوری که موجبات ضرر و زیان کشورهای دیگر و یا مناطق خارج از مرز آنها را فراهم نسازد. چنانکه در اصل ۲ آورده است: به منظور حفظ و حراست

⁹ The Office of General Counsel provides legal advice and counsel for the National Oceanic and Atmospheric Administration (NOAA) of the U.S. Department of Commerce.
United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 December 1982.

از محیط زیست، کشورها مجازند آن گونه درآمدهایی را کسب کنند و سیاست های توسعه ای را اعمال نمایند که هم با ضوابط سازمان ملل و اصول حقوقی پذیرفته شده بین المللی منطبق بوده و هم عادلانه و تحت کنترل باشد به طوری که موجبات ضرر و زیان کشورهای دیگر و یا مناطق خارج از مرز آنها را فراهم نسازد. نتیجه مهم تصویب دستورموتراال ۱۹۸۵ حمایت از محیط زیست دریایی در برابر آلودگی های زاینده خشکی شد. بند سوم موتراال ۱۹۸۵ راجع به مقابله با آلودگی دریایا ناشی از منابع و فعالیت های مستقر در خشکی است. درواقع رهنمودها و اصول حقوق محیط زیست هستند. المحققان اعتقاد بر این دارند که اسناد کم و کلی در زمینه حفاظت در یاها از آلودگی خشکی محور پدیدار گشته است. علاوه برآن، اسناد موجود قواعد و مقررات سفت و سختی نیستند و حالت الزام آور ندارند.

۳-۲. قواعد خاص

همانگونه ایراد شد قواعد بسیار کم و مبهمی راجع به آلودگی دریایی ناشی از فعالیت های مستقر در خشکی وجود دارد. ب وجود اینکه حیات و محیط زیست دریایا و حیات موجودات و مردمان مجاور دریایا به شدت از سوی آلودگی برآیند زمین تهدید می گردد اما اسناد خاصی بین المللی حتی به شکل غیر الزام آوری وجود ندارد و متاسفانه دولت ها به دلایل مختلف از جمله عبور از بحران اقتصادی و فقر و ورود به توسعه و صنعت، روی خوشی به مسئله نشان نداده اند و تا به حال هم قدرتهای صنعتی و توسعه یافته جهان برپیکر زمین و دریا کوبیده اند. گفتنی است عدم ارائه دانش فنی از طرف دول پیشرفته به دول توسعه نیافته و یا کمتر توسعه یافته، دریا، مردمان ساحل نشین و البته دولت ها را با چالشی بزرگ مواجه ساخته است. قابل تامل است که هنوز تعاملی بین بازیگران اصلی بین الملل یعنی دولت ها و امروزه سازمانهای بین المللی در راستای حمایت از محیط زیست دریایی برقرار نشده است.

همانوری که اشاره شد، کنوانسیون که صرفا به حوزه آلودگی محیط زیست دریایی ناشی از منابع و فعالیت های مستقر در خشکی، اختصاص داشته باشد، وجود ندارد؛ با جدی شدن فاجعه های زیست محیطی از طریق مذکور، در اسناد عام (تخصیص بندها و موادی ازسند) و در اسناد بین المللی و منطقه ای، به صورت پروتکل های الحاقی به کنوانسیون ها ترتیب اتخاذ گردید. فی المثل ماده ۱۹۴ حقوق دریایا ۱۹۸۲ که دولت ها را ملزم می دارد: «دولت ها باید اقدامات ضروری را برای محدود کردن رها سازی مواد توکسیک، مضر یا سمی، به ویژه آنهایی که پایدار هستند و ناشی از منابع مستقر در خشکی می باشند، انجام دهند.» دامنه شمول کنوانسیون تهران به آلودگی های خشکی محور دریای خزر تعلق گرفته است: دامنه شمول این کنوانسیون در مورد محیط زیست دریایی دریای خزر با در نظر گرفتن نوسان سطح آب و آلودگی ناشی از منابع مستقر در خشکی اعمال می شود. کنوانسیون ۱۹۷۴ پاریس ب له عنوان اولین سند بین المللی در زمینه آلودگی های خشکی محور به وجود آمده بود لیکن سندی در سطح منطقه ای است ولی از آنجا که تا حدودی الگوی اسناد منطقه ای در ارتباط با مبارزه با آلودگی های ناشی از منابع مستقر در خشکی گردیده است، شاید بتوان آن را سندی خاص در سطح بین المللی منظور کرد. در ذیل اسناد منطقه ای به آن پرداخته می شود. این ها همگی نشان دهنده ضعف نظام حقوقی در مود مسئله آلودگی زمین محور دریایا است.

۳-۳. نظام حقوقی بین المللی منطقه ای (اسناد در سطح منطقه ای)

بعد از اینکه فجایع برآمده از آلودگی های زمین محور مورد توجه حقوقدانان قرار گرفت و دولت ها و سازمان های بین المللی به مانند یونپ، به تکاپو افتادند و کنوانسیون های منطقه ای در زمینه حمایت دریایا در مقابل آلودگی های دریایی، به منصفه ظهور رسید. گفتنی است تمامی این کنوانسیون های منطقه ای انواع موضوعات آلودگی های دریایی را شامل می شوند. آنچه قابل ملاحظه و ذکر هست، توجه ویژه به آلودگی منشعب از منابع و فعالیت های مستقر در خشکی، بواسطه الحاق پروتکل هایی تخصصی به کنوانسیون های مزبور صورت گرفته است. "گرچه آلودگی به وسیله منابع مستقر در خشکی مهم ترین منبع آلودگی دریایی است، ولی حداقل اقدامات حقوقی بین المللی در این زمینه صورت گرفته است.

۱. کنوانسیون پاریس ۱۹۷۴

کنوانسیون پاریس ۱۹۷۴ که در سال ۱۹۷۸ در سطح بین‌المللی به اجرا درآمد، یک ابزار مهم برای حفاظت از دریای شمال و شمال اقیانوس اطلس در برابر آلودگی از منابع زمینی است. طرف‌های متعاقد تقریباً تمام کشورهای ساحلی هستند. نفت، جیوه، کادمیوم، PCB، Drines، PCT و همچنین دی‌اکسید تیتانیوم به ترتیب اولویت‌بندی شده است. وراج به مواردی از قبیل: استانداردهای انتشار و اخراج (یا به ترتیب مقادیر راهنمایی)، توصیه‌هایی برای اقدامات کاهش انتشار و ترتیب تعهداتی برای گزارش. مطالعات و بحث در مورد ترکیبات ارگانوسیلیکون، مواد رادیواکتیوی، آلودگی آب از طریق جو و پدیده یونیزاسیون، که نسبتاً جدید است، ترتیبی صورت گرفت. ولی باید افزود: فرصت‌های ارائه شده توسط کنوانسیون پاریس هنوز به‌طور کامل مورد استفاده قرار نگرفته است.^{۱۳}

۲. کنوانسیون حفاظت از دریای سیاه

۳. کنوانسیون دریای مدیترانه

۴. کنوانسیون دریای بالتیک

۵. کنوانسیون و پروتکل کارتاگنا

کنوانسیون کارتاگنا یا کنوانسیون حفاظت و توسعه محیط‌زیست دریایی منطقه کارائیب، به آلودگی ناشی از منابع مستقر در خشکی پرداخته است. در ماده ۷ هرچند کلی اما مساله آلودگی ناشی از زمین تقریباً یافته است. اطراف این سند هم به مانند سایرین پروتکلی الحاقی در زمینه آلودگی خشکی محور لازم دیدند.

۶. کنوانسیون کویت

کنوانسیون منطقه‌ای کویت برای همکاری درباره حمایت و توسعه محیط‌زیست دریایی و نواحی ساحلی در برابر آلودگی از سوی کشورهای منطقه به وجود آمده است. این کنوانسیون، سند قانونی است که کشورهای حوزه خلیج فارس و دریای عمان یعنی جمهوری اسلامی ایران، بحرین، عراق، قطر، عربستان سعودی و امارات متحده عربی در آن متعهد شده‌اند کوشش‌های خود را برای حفاظت از محیط‌زیست دریایی مشترکشان به کار ببندند در این میان پروتکل الحاقی به کنوانسیون کویت در ارتباط با حمایت از محیط‌زیست در برابر آلودگی‌های ناشی از خشکی لازم دیده شده است. پروتکل راجع به حمایت محیط‌زیست دریایی در برابر منابع آلودگی مستقر در خشکی مواد زاید زیان‌بخش و دفع آن‌ها (۱۹۹۰) که هدف از آن تحکیم تدابیر موجود برای جلوگیری، کاهش و مبارزه با آلودگی ناشی از منابع مستقر در خشکی در سطح ملی و منطقه‌ای و انجام اقدامات لازم در این مورد می‌باشد. (سایت: س.م.زیست^{۱۴} ماده ۶ کنوانسیون مختص آلودگی ناشی از منابع واقع در خشکی است. این ماده اعلام می‌دارد: دولت‌های متعاقد کلیه اقدامات لازم را

¹ -The Paris Convention of 1974 .

¹ - Kuwait Regional Convention for Co-Operation of the Marine Environment from Pollution.

- پروتکل همکاری منطقه‌ای برای مبارزه با آلودگی ناشی از نفت و سایر مواد مضر در موارد اضطراری
- پروتکل راجع به آلودگی دریایی ناشی از اکتشاف و استخراج از فلات قاره
- پروتکل راجع به حمایت محیط‌زیست دریایی در برابر منابع آلودگی مستقر در خشکی
- پروتکل کنترل انتقالات برون مرزی مواد زائد خطرناک و دیگر ضایعات در دریا
- پروتکل حفاظت از تنوع زیستی و ایجاد منطقه حفاظت شده دریایی

کنوانسیون مشتمل بر یک مقدمه و ۳۰ ماده در تاریخ ۲۴ آوریل ۱۹۷۸ در کویت به زبان‌های عربی، انگلیسی و فارسی که هر سه متن آن به طور متساوی معتبر است تنظیم و امضا گردید و بر اساس ماده مورخ ۲۱/۹/۱۳۵۸ شورای انقلاب جمهوری اسلامی ایران مورد تصویب قرار گرفته است. با توافق همه کشورهای عضو و به‌منظور اجرای مفاد کنوانسیون یاد شده سازمان منطقه‌ای حفاظت از محیط‌زیست دریایی (راپمی) تاسیس شد که محل آن در کویت می‌باشد.

برای جلوگیری و کاستن از آلودگی ناشی از موادی که از خشکی، از راه آب یا از راه هوا یا مستقیماً از ساحل به منطقه دریایی داخل می‌شود من جمله مواد زاید و فاضلاب‌ها معمول خواهند داشت.^{۱۶} پروتکل راجع به حمایت محیط‌زیست دریایی در برابر منابع آلودگی مستقر در خشکی^{۱۷} تحت عنوان سند منطقه‌ای جهت محافظت از محیط‌زیست دریا از آلودگی ناشی از فعالیت‌های مستقر در خشکی تصویب و لازم‌الاجرا گردید.

۷. کنوانسیون چارچوب حفاظت از محیط‌زیست دریای خزر (کنوانسیون ۲۰۰۳ تهران)

ماده ۶ کنوانسیون، دول متعاقد را در پیش‌برد اهداف کنوانسیون، در راستای توسعه کنوانسیون از طریق الحاق پروتکل‌هایی در زمین‌های تخصصی دعوت به همکاری می‌نماید. طرف‌های متعاقد به صورت دو یا چند جانبه برای توسعه پروتکل‌های این کنوانسیون که اقدامات، آئین‌نامه‌ها و استانداردهای اضافی برای اجرای این کنوانسیون را تعیین می‌کند، با یکدیگر همکاری خواهند نمود (کنوانسیون ۲۰۰۳ تهران: ماده ۶). ماده ۷ کنوانسیون، بخش سوم را به آلودگی ناشی از منابع واقع در خشکی اختصاص داده است. در ماده مذکور چنین اظهار داشته شده است:

۱- طرف‌های متعاقد کلیه اقدامات مناسب را برای جلوگیری، کاهش و کنترل آلودگی دریای خزر ناشی از منابع واقع در خشکی به عمل خواهند آورد.
۲- طرف‌های متعاقد در توسعه پروتکل‌های این کنوانسیون که اقدامات بیشتری را برای جلوگیری، کاهش و کنترل آلودگی دریای خزر ناشی از منابع واقع در خشکی تعیین می‌کند، همکاری خواهند نمود، چنین پروتکل‌هایی از جمله می‌تواند شامل اقدامات زیر باشد:

الف - جلوگیری، کنترل و کاهش خروج آلاینده‌ها از منابع آلوده کننده از جمله از طریق بکارگیری فناوری که تولید مواد زائد در آن صفر یا کم می‌باشد؛ ب - جلوگیری، کنترل و کاهش آلودگی ناشی از منابع واقع در خشکی از طریق صدور مجوز تخلیه فاضلاب‌ها توسط مراجع ملی ذی صلاح طرف‌های متعاقد؛ ج - اجازه تخلیه فاضلاب‌ها بر اساس تشویق به استفاده از فناوری که از لحاظ زیست‌محیطی معقول است؛ د - وضع الزامات شدیدتر از آنچه که در جزء‌های (ب) و (ج) این ماده آمده، مطابق پروتکل‌های اضافی این کنوانسیون، در صورتی که کیفیت آب‌های دریایی یا اکوسیستم متاثر از آن در دریای خزر چنین ایجاب کند؛ ه - بکارگیری انواع تصفیه برای فاضلاب‌های شهری و در صورت لزوم به صورت مرحله‌ای؛ و - بکارگیری بهترین فناوری موجود که از لحاظ زیست‌محیطی معقول است برای کاهش ورود مواد آلی از منابع شهری و صنعتی؛ ز - توسعه و اجرای اقدامات مناسب بر اساس بهترین رویه‌های محیط‌زیستی برای کاهش ورود مواد آلی و خطرناک از منابع نامعلوم از جمله کشاورزی؛ ح - انجام اقدامات لازم برای حفاظت و تصفیه کامل برخی از منابع آلوده کننده ساحلی که کماکان تأثیرات منفی بر دریای خزر دارد^{۱۸} بند ۱ ماده ۷ بخش ۳ کنوانسیون اظهار می‌دارد: چنانچه تخلیه از آبراهی که در سرزمین‌های دو یا چند طرف متعاقد جریان دارد یا مرز بین آنها را تشکیل می‌دهد احتمالاً باعث آلودگی دریای خزر شود، طرف‌های متعاقد در اتخاذ کلیه اقدامات مناسب برای جلوگیری، کاهش و کنترل چنین آلودگی از جمله در صورت اقتضاء در تاسیس نهادهای مشترک مسؤول برای تعیین و حل مسائل بالقوه آلودگی، همکاری خواهند نمود.

۸. کنوانسیون آکتائو (آق داغ)

کنوانسیون آکتائو در سال ۲۰۱۸ در قزاقستان توسط پنج دولت ساحلی برای تعیین رژیم حقوقی دریای خزر منعقد گردید. تحدید حدود دریای خزر خود تبدیل به مسئله‌ای بغرنج در برابر اتخاذ تصمیمات صحیح و بالطبع اقدامات هدفمند و در راستای رعایت عدالت بین نسلی شده بود. در ماده ۱ در تعریف آلودگی، مستقیماً در پی تعریف آلودگی ناشی از خشکی برآمده است: «آلودگی»، به معنای وارد کردن مستقیم یا غیرمستقیم مواد، موجودات زنده یا انرژی در سامانه بوم‌زیستی دریای خزر به وسیله انسان و از جمله از منابع مستقر در خشکی می‌باشد که به اثرات زیانباری از قبیل آسیب به منابع زنده و حیات دریایی، خطرات برای سلامت انسان، ایجاد مانع در فعالیت‌های دریایی شامل برداشت منابع زنده آبی و سایر استفاده‌های مشروع از دریا، لطمه به کیفیت برای استفاده از آب دریا از لحاظ استفاده از آن و کاهش مطبوعیت آن منجر شود یا احتمال دارد که بشود. در ماده ۳ به وضوح قاطعیت کشورها را در ایجاد چنین معاهده‌ای می‌توان

Regional Organization for the Protection of the Marine, Environment (ROPME)

برای آگاهی بیشتر رک: سایت سازمان حفاظت از محیط‌زیست. برداشت: ۱۳۹۷/۵/۲.

^{۱۶}- ماده ۶ کنوانسیون کویت. و نیز رک: چرچیل: ۵۸۱.

^{۱۷} - Protocol on Marine Environmental Protection to Land-based Pollution Resources.

^{۱۸} - همان: ماده ۷ بخش ۳.

مشاهده نمود. بر اساس ماده ۳ کنوانسیون ۲۰۱۸ آکتائو - راجع به رژیم حقوقی دریای خزر- دول ساحلی لازم است تمام عناصر مربوط به حفظ و توسعه و ثبات صلح، امنیت و نظم حوزه دریای خزر از قبیل احترام به حاکمیت، ... و استفاده از دریای خزر برای مقاصد صلح آمیز، تبدیل آن به منطقه صلح، حسن همجواری، دوستی و همکاری و حل کلیه مسائل، مرتبط با دریای خزر از طرق مسالمت آمیز؛ و سایر موارد را مورد ملاحظه قرار دهند و در اقدامات ملی و منطقه‌ای مبذول دارند. آنچه که ماده ۱۵ کنوانسیون مذکور دول متعاقد را مقید می‌دارد، در خصوص مبارزه با آلودگی‌های خشکی محور دریای خزر نیز مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد. ماده ۱۵ مقرر می‌دارد: طرف‌ها متعهد به حمایت و حفاظت از سامانه بوم‌زیستی دریای خزر و تمام عناصر آن می‌باشند. طرف‌ها باید مشترکاً یا منفرداً به منظور حفاظت از تنوع زیستی، حمایت، احیاء و مدیریت پایدار و بخردانه منابع زنده دریای خزر و جلوگیری، کاهش و کنترل آلودگی دریای خزر از هر منبع، تمام تدابیر الزم را اتخاذ و با یکدیگر همکاری کنند. هر فعالیتی که موجب لطمه به تنوع زیستی دریای خزر گردد، ممنوع خواهد بود. طرف‌ها در قبال هر گونه آسیب به سامانه بوم‌زیستی دریای خزر به موجب موازین حقوق بین‌الملل مسئول خواهند بود (کنوانسیون آکتائو: ۲۰۱۸، ماده ۱۵).

۹. پروتکل ۲۰۱۲ مسکو الحاقی به کنوانسیون تهران

پروتکل مسکو ۲۰۱۲ یکی از اسناد منطقه‌ای به شکل پروتکل، توسط دول ساحلی دریای خزر به منصفه ظهور رسید. طبق قوانین و مقررات مندرج در پروتکل مسکو، در بند ج ماده ۲ پروتکل، آلودگی ناشی از منابع مستقر در خشکی، چنین تعریف شده است: «آلودگی ناشی از منابع مستقر در خشکی، به معنی آلودگی دریا از نوع منابع نقطه‌ای و پراکنده واقع در خشکی است که از طریق آب، از طریق هوا یا به‌طور مستقیم از ساحل به محیط‌زیست دریایی برسد» (بند ج ماده ۲ پروتکل مسکو: ۲۰۱۲). پنج دولت ساحلی در مقدمه پروتکل؛ با تصدیق ویژگی منحصر به فرد زیست‌بوم‌شناسی و آب‌شناسی دریای خزر به‌عنوان بزرگ‌ترین پیکره آبی درون سرزمینی در کره زمین، با ابزار تمایل به پیگیری حمایت و حفاظت از محیط‌زیست دریایی و مناطق ساحلی و بهره‌برداری پایدار از منابع طبیعی دریای خزر به‌عنوان جزئی یکپارچه از فرایند توسعه که پاسخگوی نیازهای نسل‌های فعلی و آینده به شیوه‌ای منصفانه باشد، با آگاهی از خطرات جدی‌ای که از جانب آلودگی ناشی از منابع و فعالیت‌های مستقر در خشکی متوجه محیط‌زیست دریایی و مناطق ساحلی، موافقت نمودند.

نتیجه‌گیری:

متوجه شدیم که در زمینه مقابله با خطرناک‌ترین نوع آلودگی محیط‌زیست دریایی؛ آلودگی ناشی از منابع مستقر در خشکی اسناد در سطح جهانی عام، کلی و ناکافی هستند و از همه دردناکتر، غیر الزام آور بودن اسناد مزبور است. لکن با تشدید گرفتن آلودگی‌های خشکی محور و شدت آسیب‌زایی اثرات‌شان، چالش و مبارزه منطقه‌ای بین کشورهای ساحلی دریاها و اقیانوس‌ها قوت گرفت و مقررات‌گذاری - البته - نه به شکل کنوانسیون بلکه در پروتکل‌های الحاقی به کنوانسیون‌های منطقه‌ای حفاظت از دریاها و مناطق ساحلی در اسناد منطقه‌ای متبلور شد. اجرای کامل معاهدات از سوی دول متعاقد با مشارکت آگاهانه شهروندان خصوصاً مردمان مجاور دریا، نهادهای مردمی و نهادها و سازمان‌های بین‌الدولی منطقه‌ای و حتی فرامنطقه‌ای و جهانی نجات‌بخش خواهد بود. اساساً منظور از این پژوهش رسیدن به رهیافتی متمرکز ثمر بوده است.

منابع و مراجع

- آقایی بهمن، (۱۹۹۲) اعلامیه مجمع عمومی راجع به حاکمیت دائمی دولت‌ها بر منابع طبیعی خود، نقل از: آقایی بهمن، (۱۳۷۴) فرهنگ حقوق بشر، تهران، گنج دانش.
- چرچیل رابین و آلن، لو، (۱۳۸۷) حقوق بین‌الملل دریاها، ترجمه: بهمن آقایی، تهران، نشر گنج دانش.
- شاو ملکم، (۱۳) حقوق بین‌الملل محیط‌زیست، ترجمه و تحقیق: مهدی علی و خسروشاهی حسن، تهران، خرسندی، ۱۳۹۲.
- شلتون دینا، کیس الکساندر، کتابچه حقوق قضایی محیط‌زیست، ترجمه: عبدالمجید محسن، تهران، خرسندی، ۱۳۸۹.
- فلسفی هدایت‌اله، حقوق بین‌الملل معاهدات، تهران، فرهنگ نشر نو، ۱۳۸۳.
- کورو کولا سوریا لال، نیکلاس رآینسون، مبانی حقوق بین‌الملل محیط‌زیست، ترجمه: سید محمد مهدی حسینی، تهران بنیاد حقوقی میزان، ۱۳۹۰
- کیس الکساندر، سند پیتزاج و لانتگ وینفراید، حقوق محیط‌زیست، ترجمه محمد حسن حبیبی، جلد ۳، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۶، ج ۱.

- لویی بی سون، کریستین گوستفسون یوراس جان ای نویز، اریک فرانکس، حقوق بین الملل دریاها، ترجمه: حبیبی مجنده محمد، انتشارات جنگل، چ ۱، ۱۳۹۰، ص ۲۷۰.
- مشهدی علی، (تحقیق و تدوین) مجموعه اسناد و متون بنیادین حقوق بین الملل محیط زیست، ایران و حقوق بین الملل محیط زیست، ۱۳۸۸، ج ۱.
- مشهدی علی، حقوق آلودگی هوا، تهران، خرسندی، ۱۳۹۲.
- موسوی سید فضل الله، سیر تحولات منابع حقوق بین الملل محیط زیست، تهران، میزان، بهار ۹۰.
- موسوی سید فضل اله (مترجم)، حقوق بین الملل محیط زیست، (تحقیقی از دانشگاه هاروارد)، تهران.
- موسی زاده رضا، بایسته های حقوق بین الملل، تهران، میزان، چاپ ششم، ۱۳۸۸.
- موسی زاده، رضا، سازمان های بین المللی، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۹.
- صدیقه بران، اسماعیل داوودی، «بررسی تطبیقی نحوه پوشش خبری وقایع مرتبط با محیط زیست در رسانه های سایبر جریان اصلی و رسانه های سایبر شهروندی»، **علوم خبری**، تابستان ۱۳۹۱ - شماره ۲، صص از ۲۰ تا ۳۴.
- «جایگاه محیط زیست در اندیشه و کلام ریاست جمهوری «دکتر روحانی»»، سازمان حفاظت محیط زیست، ۹۲-۹۶، ۱۲.
- چگینی فر، محمدباقر؛ علی ماشینچیان مرادی و بابک مقدسی، «ارزیابی آلودگی فلزات سنگین (سرب، کادمیوم و مس) در رسوبات منطقه بندر امیرآباد و ارتباط آن با تنوع و تراکم روزنه دار آن کفزی»، فصلنامه علوم و فنون دریایی، ۱۳۹۵، دوره ۸۰، شماره ۸۰.
- زمانی سید قاسم، مهرداد محمدی، سید علی حسینی آزاد، «تحول رژیم حقوقی بین المللی حفاظت از محیط زیست دریایی در مقابل آلاینده های مستقر در خشکی؛ از مونته گوبی تا کارتاگنا»، نشریه علمی - پژوهشی اقیانوس شناسی، ج ۶، شماره ۲۱، صفحات ۳۷-۴۸.
- طلایی فرهاد، حیدری الهام، «تعهدات و مسئولیت دولت ها در زمینه حمایت و حفاظت از محیط زیست در برابر پسماندها با تاکید بر پسماندهای خطرناک»، فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، سال شانزدهم، شماره ۴۵-۴۶ زمستان ۱۳۹۳، برداشت: ۱۳۹۷/۱۱/۲۲.
- موسوی سید فضل الله، قیاسیان فهیمه، «جبران خسارات زیست محیطی در حقوق بین الملل»، فصلنامه حقوق مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۴۱، شماره ۱، بهار ۱۳۹۰، صفحات ۳۴۶-۳۴۷.
- موسوی سید فضل الله، حسینی سید حسین، موسوی فر سید حسین، «اصول حقوق بین الملل محیط زیست در پرتو ارای مراجع حقوقی بین المللی»، فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، سال ۱۷، شماره ۴۸، پاییز ۱۳۹۴، برداشت: ۱۲/۳۰/۲۰۱۷.
- دادیار، عقیده، رویه بین المللی حل و فصل اختلافات زیست محیطی با تاکید بر قضیه گآچیکو ناگیما روس، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد، (حقوق محیط زیست)، تهران، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۹.
- علی پورعلیایی، رقیه، تعهدات دولت های حاشیه دریای خزر در مقابله با منابع آلودگی، ناشی از فعالیت های مستقر در خشکی، در پرتو پروتکل ۲۰۱۲ مسکو، پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق بین الملل، قم، دانشگاه قم، ۱۳۹۷.
- افلاکی، اسدالله، «اجرای ۴ پروتکل کنوانسیون تهران تنها راه حفاظت از خزر است، شهر < محیط زیست ایران، افلاکی اسدالله، چهارشنبه ۲۱ مرداد ۱۳۹۴ - ۱۳:۵۱:۴۰ | کد مطلب: ۳۰۳۶۶. برداشت: ۹/مرداد/۹۷.
- ارغیانی مژگان، حقوق بین الملل دریاها و حفاظت از محیط زیست دریایی، تاریخ انتشار: ۷ فروردین ۱۳۹۴، پایگاه خبری، تحلیلی حوزه دریایی ایران - دریانگار، برداشت: یکشنبه، ۲۲/۱۱/۱۳۹۶.
- «روز جهانی خزر» سبزینه گزارش می دهد، سبزینه، چهارشنبه ۲۰ مرداد ۱۳۹۵، برداشت ۱۳۹۷/۱/۱۷

- پرونده ۲۳ ساله رژیم حقوقی دریای خزر و چهارمین نشست سرآن در استارآخان، ۵ مهر ۱۳۹۳، کد: ۱۹۳۸۹۲۱، دیپلماسی ایران، برداشت: همرداد ۱۳۹۷.
- سخنرانی دکتر جوادی (رئیس وقت سازمان محیط زیست)، در چارچوب برنامه محیط زیست خزر کنوانسیون تهران ۲۰۰۳ م. برابر با ۱۳۸۲ آبان در تهران.

1. Caspian states to discuss ecology of the Sea", Itar-Tass; Jan. 18, 2003.
2. Moore, M.J. Mitrofanov, I.V. Valentini, S.S. Volkov, V.V. Kurbskiy, A.V. Zhimbey, E.N. Eglinton, L.B. Stegeman, J.J., **Environmental Science and Technology** 32, 1754.
3. Shone, Louis B. "Stockholm Declaration on the Human Environment, the " Harv. Int'l. LJ 14 (1973): 423. (Chicago).
4. Strasberg, B., Van Bavel, B., Bergqvist, P.-A., Broman, D., Ishaq, R., N € AF, C., Petersen, H., Rappe, C., 1998, Environmental Science and Technology 32, 1759.
۱. https://www.bonusportal.org/support/policy_and_other_links/international_conventions_and_the_baltic_sea.
۲. https://www.civilica.com/Paper-JR_MSTJ-JR_MSTJ-80_80_007.html: mashinchian@srbiau.ac.ir.
- ۳- <http://www.caspianenvironment.org/newsite/index.htm>
- ۴- WWW.Caspian studies.com Article Maleki.
- ۶- <http://www.ecolex.org/server2.php/libcat/doc>
- ۷- <http://www.harvardilj.org>.
- ۸- <http://www.icj.cij.org/docket/files>. I C J Reports, 1997, pp7, 78;
- ۹- <http://legal.un.org/legislativeseries/documents/Book25/Book25.pdf>.
- ۱۰- <http://www.itopf.com/in-action/case-studies/case-study>.
- ۱۱- <http://www.rrk.ir/Laws/PrintLaw.aspx?Code=5849>. 6/8/2018.
- ۱۲- www.tehranconvention.org.
- ۱۳- <http://www.un-documents.net>.

Drought and Maritime Pollution and Regional Documents (Moscow Protocol Approach 2012)

Roghayeh Ali Pour Ali Ali Mashhadi

Abstract

Contaminations from drought-based activities account for a significant percentage of marine pollution. Various sources of pollution, such as river flow, industrial and municipal wastewater, etc. Economic and development activities to prevent poverty and to achieve developmental policies, etc., have caused severe pollution, especially caused by land or air. However, documents generally address this sensitive and risky issue. Perhaps because the dry-pollutants return to the sovereignty of the state immediately! Because this is just like economics and the issue of sovereignty. Regional regional conservation documents have been created to increase the pollution of the seas and the threat to the marine environment and neighboring countries. The question is whether the government or adjacent states of the sea have accepted certain obligations under international law? How do regional marine conservation documents play a role in assessing and preventing the damage and effects of land-based contamination? This research is aimed at answering the questions posed by an integrated, fruitful and applied approach. Hope to benefit the Contracting States and residents of the Regional Seas.

Key words: Contamination from land-based resources and activities, regional documents, regional seas, Contracting States